

**Надія Яцун
(Одеса)**

**МОЛОДІЖНІ ГРОМАДИ ЯК
ОСЕРЕДОК ДОШЛЮБНОГО
СПІЛКУВАННЯ МОЛОДІ
В ТРАДИЦІЙНОМУ
УКРАЇНСЬКОМУ
СУСПІЛЬСТВІ**

Важливими інститутами процесу соціалізації молоді завжди були сім'я, сільська громада, вікові об'єднання молоді, церква. Участь сільської общини в процесі соціалізації молоді була визначальною, відбувалася вона через взаємозв'язок та налагодження стосунків з молодіжними громадами села. Молодіжні громади (дівочі та парубочі) були своєрідним осередком організації різноманітних форм спілкування молоді, а відтак і важливою

структурою в підготовці молоді до подружнього життя, оскільки цією справою переймалися не лише молодь та її батьки, а й громада. Саме в громадах відбувалося дошлюбне спілкування – важливий період підготовки молоді до утворення сім'ї. Отже, спільною рисою для всіх молодіжних громад була орієнтованість на шлюб, на створення родини та свого господарства, що об'єднувала неодружену молодь у відповідальний період життя людини – від парубкування та дівування (вступу у вік юності) до одруження.

Метою нашого дослідження є висвітлення ролі молодіжних громад як головного осередку дошлюбного спілкування молоді в традиційному українському суспільстві.

Серед дослідників немає єдності в розумінні витоків молодіжних громад. Їх вбачали в таких соціальних утвореннях, як церковні братства та цехові організації, розглядали як самостійні молодіжні громади, що зазнавали впливу церковних братств. Існує думка й про відсутність у діях парубоцьких громад «стародавніх філантропічних та просвітительських елементів», притаманних церковним братствам. Але в будь-якому разі парубоцтво належить до особливої суспільної групи, що є залишком давньої форми визнання статевої зрілості – більш раннім, аніж цехи і братства [1]. В. К. Борисенко, А. П. Пономарьов та деякі інші дослідники погоджуються з тим, що молодіжні громади були невід'ємним інститутом підготовки молоді до подружнього життя в традиційному українському середовищі [2]. Останнім часом активізувалися регіональні дослідження традиційної культури. Молодіжні громади також стали предметом наукової уваги в контексті дослідження традиційної весільної обрядовості українців Одещини [3].

Як зазначав видатний дослідник традиційної української культури Хв. Вовк [4], у кінці XIX – першій половині XX ст. парубочі й дівочі молодіжні об'єднання (громади) були головним інститутом організації дозвілля молоді та регулювання її дошлюбних стосунків, хоч їхні функції цим не обмежувалися. За наданими автором відомостями, кожне з цих товариств мало свого вождя в особі отамана чи отаманки. На чолі дівочої громади стояла старша дівка – «та, котра вела порядок між дівчатами»; називали її отаманшою.

На чолі парубочої громади був старший парубок – отаман. Отаман та отаманша були довіреними представниками своїх громад, вони залагоджували сварки, влаштовували забави та мали вирішальний голос у прийнятті нових членів [5].

За свідченнями дослідників Степової України, молодіжні громади Одещини, як і на всій території України, мали своєрідний неписаний статут, очолювалися виборними особами, із наданням їм функцій керівників організації і проведення дозвілля. Дівчата і хлопці мали свої окремі ватаги. На Одещині голову парубочої громади називали отаманом. У центральних регіонах України дівчата та парубки також щороку вибирали «березу».

Інколи найвправніші обиралися кілька років поспіль. Вибори влаштовували найчастіше перед Різдом. Як і в інших регіонах, на Одещині також обирали тих, хто знав найбільше колядок, щедрівок, вітань та вмів водити ватагу колядників і щедрувальників по всьому селу [6].

За реконструкціями дослідників, кожна громада мала свою продовольчу касу, що складалася з регулярних внесків усіх членів і мала задовольняти, з одного боку, релігійні потреби, а з другого, – служити для організації розваг та сходин. Організація зібрань відбувалася на гроші зі спільної каси (купівля свічок чи гасу), кожна дівчина приносила із собою щонебудь із харчів: муку, яйця, сир, іноді навіть курку на юшку. Тобто, всі організаційні та підготовчі моменти дозвілля були справою молодіжних громад [7].

Одним із головних завдань молодіжних громад був насамперед прийом нових членів до колективу. За матеріалами досліджень, процес вступу до громади був пов'язаний зі складною системою звичаїв та обрядів, своєрідних умов та вимог. Однією з умов вступу парубка чи дівчини до молодіжної громади було досягнення певного віку. В Україні практика раннього одруження була спричинена потребою родини в додаткових робочих руках. Вона задовольнялася, зокрема, через одруження синів, що і викликало формування традиції раннього парубкування й дівування, а отже, і раннього одруження. Скажімо, ця традиція зберігалась у деяких районах Західної України (із застарілими формами виробничих відносин, землекористування і землеволодіння), тоді як у регіонах

із порівняно прогресивними соціально-економічними відносинами вона була менш вираженою. Якщо в Галичині парубкування починалося з 15-ти – 16-ти, а дівування – з 14-ти – 16-ти років, то на Поділлі парубки й дівчата починали ходити на «вулицю», тобто місце, де молодь збиралася на гуляння, з 15-ти, у Середньому Подніпров'ї, відповідно, – з 16-ти – 17-ти та з 16-ти років [8].

За матеріалами проведених науковцями досліджень, у Степовій Україні (на Одещині) вік початку дівування та парубкування коливався від 15-ти – 16-ти років до 19-ти – 20-ти років, залежно від того чи іншого населеного пункту та соціально-економічних або політичних умов [9]. З того самого віку дівчат уже й сватали [10]. Щоправда, ці норми мали помітні коливання і залежали від місцевих звичаїв, складу родини, її економічного становища, нарешті, від зрілості самої людини, ступінь якої визначала громада. Остання, власне, і вирішувала: чи приймати хлопця або дівчину до громади, чи не приймати. Важливими умовами вступу до громади були характеристика, яку давали односельці, а також згода батьків. Отже, вступ до молодіжної громади – надзвичайно відповідальний життєвий момент, свого роду соціальна межа, яку мусили перейти хлопець або дівчина, щоб набути набагато вищих якостей. Коли про хлопця казали, що він парубочить, це означало визнання його права на створення сім'ї, на рівну з дорослими роботу, на вільне розпорядження заробленими грошима, на участь у сімейних радах; парубок навіть діставав право ходити замість батька на громадські сходи. До цього моменту як хлопці, так і дівчата були обмежені у правах. Щодо прав, то вони відповідали певним соціально-віковим категоріям, на які традиційно поділялися діти й молодь.

З кожною віковою категорією збільшувалися права та громадське визнання хлопців і дівчат, але тільки вступ до молодіжної громади узаконював їхні громадянські права. Саме тому намагалися якомога урочистіше відзначити цю подію, присвятивши їй обряд посвячення у зрілий стан (ініціація) [11].

Класична схема ініціації складалася переважно з трьох фаз: виділення індивіда із суспільства і його ритуальне «вмирання», далі межовий (лімінарний) період, упро-

довж якого ініціанти проходили навчання й різноманітні випробування, врешті, включення до колективу вже в новому статусі як повноправного члена [12].

За реконструкціями дослідників, обряд посвячення у зрілий стан у різних регіонах України мав свою специфіку. Так, здебільшого новачків до гурту приймали на перших осінніх вечорницях. Відомо, що ці осередки дозвілля сільської молоді з настанням жнивної пори переставали функціонувати, а з приходом осені відновлювалися. В одних селах вони розпочиналися на другу Пречисту (21 вересня), в інших – на Покрову (14 жовтня) чи на Кузьми й Дем'яна (14 листопада).

Давні звичаї перших вечорниць досить довго зберігалися на Поліссі та Волині. На перші осінні вечорниці дівчата в складчину готують святкову вечерю. Приносять сало, яйця, обов'язково варять вареники.

Дівчина, яка вступала до дівочої громади, повинна була на перші вечорниці зварити кашу. Горщик із кашею вона приносила в хустині і ставила на столі. Сходилися хлопці й починали «торгувати кашу». Хто давав більше грошей, той бив кашу, а гроші віддавали дівчині. Вона частувала всіх кашею і ставала членом гурту, могла вже ходити на вечірки.

Цікавий звичай вступу у повноліття побутував на Поділлі. Тут відбувався обряд «коронування» юнака на парубка. Його садовили на стілець, застелений кожухом (або на подушку), давали в руки хлібину і пляшку та тричі піднімали високо вгору, співаючи при цьому величальних пісень на його честь. За «коронування» хлопець ставив могорич і частував усю громаду [13]. Після цього ритуалу та могоричу колишній безвусий «кашоїд» набував усіх прав парубоцтва: він міг запускати вуса і, найголовніше, залицятися до дівчат і відвідувати вечорниці [14]. На Одещині, за свідченнями дослідників, від хлопців, які вперше виходили гулять, брали могорич: батько «ставив стіл» – відро вина, закуску, щоб його син «ходив гуляти». «Малих» хлопців гнали додому «кушаками» (пасками, поясами), бо вони ще не давали могоричу. Якщо ж дівки виходили дівувати раніше, ніж було прийнято, то хлопці били їх лозинами [15].

Народна етика виробила цілу систему уявлень щодо прав парубків та дівок на порі та черговості їхнього одруження.

Звичаєве право в цьому сенсі було категоричним: першими ходити на вечорниці, як і одружуватися, мали право старші діти. Вважали за сором для родини, якщо сватали з-поміж сестер молодшу. Нерідко батьки дівчини відмовляли старостам, послаючись на те, що раніше віддаватимуть старшу дочку. Тому, щоби підкреслити пріоритет старших дітей, існували спеціальні чини – старший парубок і старша дівка, і ніхто з молодших братів та сестер не міг заступати їм дорогу [16].

У житті сільської молоді в Україні помітне місце займала узвичаєна форма дозвілля – вечорниці, досвітки. Їх організовували насамперед дівочі громади, вибираючи місце проведення вечірок. За реконструкцією дослідників, найчастіше збиралися в хаті вдови чи самотніх людей похилого віку, рідше – почергово в тих оселях, де була дівчина. Дівчата приносили із собою прядіння, вишивання, плетіння. Кожна дівчина прагнула показати свою майстерність. На Лемківщині, зокрема, закінчити прясти треба було до новорічних свят, бо з дівчат, які не встигли цього зробити, сміялися не тільки парубки, а й усе село. Вечорниці виконували подвійну функцію: передусім це були зібрання молоді для праці в гурті, про що свідчить їхня паралельна назва – «прядки». Робота чергувалася з відпочинком: танцями, співом, жартами, іграми, оповіданнями [17]. На Андрія на вечорницях розваги переважали над працею. У той вечір багато ворожили, співали, гостилися. Тобто, за реконструкціями Хв. Вовка, проведення дозвілля відбувалося приблизно за такою схемою: дівчата сходилися на місце зібрань та виконували принесену з дому роботу (пряли, вишивали) під супровід пісень. У цей час зненацька з'являлася юрба парубків, обов'язково з музиками та з пляшкою, а то й двома, горілки. Дівочі співи на цьому переривалися і починалися танці. Після танців усі сідали до готової вечері. Але отаман та отаманка не сідали до столу, вони повинні були обслуговувати товариство [18].

Отже, повсюдно в Україні вечорниці – це традиційна форма спілкування молоді, оперта на трудову і розважальну основу. Разом з тим у їхньому влаштуванні було чимало відмінностей. Зокрема, у західних областях України, порівняно із центральними, вечорниці були менш популярними,

обмеженими щодо часу їхнього проведення, із досить своєрідною атмосферою спілкування. Тут разом з молоддю збиралися молоді сім'ї, подекуди влаштовувалися вечорниці лише з участю дівчат і жінок, без хлопців [19].

За свідченнями дослідників, поновлення молодіжних статево-вікових груп починалося наприкінці весни. Однією з найпоширеніших форм дошлюбного спілкування молоді в Україні була так звана вулиця – своєрідні вечорниці на свіжому повітрі. Починалася «вулиця» від Великодніх свят і тривала все літо – аж до дня Семена Станника (14 вересня за старим стилем) [20]. Знайомство парубків і дівчат, формування дошлюбних пар та їхнє публічне представлення відбувалося під час суспільних розваг, на які дуже багатий весняний період (особливо в другій його половині). Вони виявлялися в особливих формах дозвілля – специфічних за своїм репертуаром хороводах та піснях [21]. Широко відомими були також молодіжні розваги, ворожіння, пов'язані з купальською обрядовістю, оскільки в купальській обрядовості головний акцент робився на участі молоді [22]. У багатьох селах Київщини, Чернігівщини та Полтавщини дівочі й парубочі громади, хоч і в значно слабшій формі, зберігалися аж до 30-х років ХХ століття [23].

Отже, дошлюбне спілкування молоді в традиційному суспільстві було однією з передумов одруження. На основі аналізу структури та діяльності молодіжних громад в українському суспільстві кінця ХІХ – початку ХХ ст. можна дійти висновку, що вони були головним осередком спілкування молоді, відігравали значну роль у її соціалізації, були важливим елементом у регулюванні дошлюбних стосунків, виконували головну функцію в підготовці молоді до одруження та визначення шлюбного партнера. Молодь збиралася для проведення дозвілля за територіальним принципом (у населеному пункті в різних частинах села – кутках). Форми дозвілля можна розділити на: спілкування просто неба влітку (вулиця), спілкування молоді в приміщенні взимку (вечорниці, досвітки), спілкування молоді під час проведення храмових і календарних свят як у приміщенні, так і просто неба (Андрія, Водохреща, Масниця, Зелені свята та ін.). Процес вступу до громади

супроводжувався складною системою звичаїв та обрядів, своєрідних умов і вимог, вікового цензу, що значно різнився для хлопців і дівчат. Громади поділялися за гендерною ознакою на дівочі та парубочі. Керівники парубочих і дівочих громад виконували важливі функції в організації та проведенні дозвілля, їхні обов'язки та відповідальність перед громадою були дуже великими.

Поступово молодіжні громади як осередок гуртування сільської молоді втрачають більшість своїх функцій, стають неформальними, хоча ще відіграють важливу роль в організації відповідального періоду в житті людини – підготовки молоді до одруження. Особливо цей процес посилюється в другій половині ХХ ст., що може бути пов'язано з характерною для цього періоду практикою нівелювання традиційних елементів культури, зокрема і в молодіжному спілкуванні. Така практика впроваджувалася через систему сільських будинків культури, що ставали новими осередками проведення дозвілля в нових, не притаманних сільському середовищу формах. Але це вже питання окремого дослідження.

1. Пономарев А. П. Добрачне общение молодежи // Украинцы. – М., 2000. – С. 260; Сумцов Н. Ф. Досветки и посиделки // Киевская старина. – 1885. – Т. 13. Кн. 9. – С. 159; Чернышев М. К. К вопросу о «парубоцтве», как особой общественной группе // Там само. – 1887. – Т. 19. Кн. 11. – С. 491.
2. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди в Україні: Історико-етнограф. дослідження. – К., 1988; Борисенко В. К. Нова весільна обрядовість в сучасному селі (На матеріалах південно-східних районів України). – К., 1979; Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу (На матеріалах святково-обрядової культури українців). – К., 2000; Пономарев А. П. Добрачне общение молодежи. – С. 260.
3. Кушнір В. Г., Петрова Н. О. Традиційна весільна обрядовість українців Одещини (20–80-ті рр. ХХ ст.). – О., 2008. – С. 39–40.
4. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К., 1995. – С. 288.
5. Воронай О. Звичаї нашого народу: Етнограф. нарис. – К., 2005. – С. 31.
6. Кушнір В. Г., Петрова Н. О. Традиційна весільна обрядовість... – С. 42.
7. Вовк Хв. Студії... – С. 288.
8. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу. – С. 119; Українське народознавство: Навч. посібник / За ред. С. П. Павлюка (2-е вид., перероб. і доп.). – К., 2004. – С. 250.
9. Кушнір В. Г., Петрова Н. О. Традиційна весільна обрядовість... – С. 42.
10. Кушнір В. Українці за Дунаєм. – О., 2002. – С. 83.
11. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу. – К., 2000. – С. 119.
12. Геннеп А. ван. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов / Пер. с фр. – М., 1998. – С. 15, 21.
13. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу... – К., 2000. – С. 119, 121.
14. Воронай О. Звичаї нашого народу... – С. 32.
15. Кушнір В. Г., Петрова Н. О. Традиційна весільна обрядовість... – С. 42.
16. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу. – К., 2000. – С. 122; Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди в Україні. – С. 20.
17. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди в Україні. – С. 17.
18. Вовк Хв. Студії... – С. 288.
19. Українське народознавство. – С. 250–251.
20. Воронай О. Звичаї нашого народу... – С. 292.
21. Кушнір В. Г., Петрова Н. О. Традиційна весільна обрядовість... – С. 42.
22. Українське народознавство. – С. 250.
23. Воронай О. Звичаї нашого народу... – С. 32.